

A GLOBALIZÁCIÓ GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI HATÁSAI

THE ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR MARKET EFFECTS OF THE GLOBALIZATION

Lipták Katalin

Ph.D., egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézet, 3515 Miskolc-Egyetemváros, +36-46-565-111/2023, liptak.katalin@uni-miskolc.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Úgy vélem napjaink közgazdaságtanában fontos szerepe van a globalizációnak illetve a globalizáció regionális és lokális hatásainak. A világ egységesüléséből adódó kihívások paradox módon a regionális és lokális válaszok iránti igényt erősítették fel. A regionalizáció erősödését a társadalmi-gazdasági terek területi különbözőségéből adódó sajátosságok és a globális gazdaság növekedése nyomán fellépő környezeti és társadalmi problémák iránti érzékenységből adódik. A fenntartható fejlődés koncepciójában egyre hangsúlyosabban jelenik meg a társadalmi befogadást erősítő, szolidárisabb gazdaság gondolata. A munkaerőpiac átalakulása felveti a munka fogalmának gazdasági és társadalmi átértékelését, új megvilágításba helyezi a foglalkoztatás kérdését. A globális problémaként megjelenő munkátlanságra egyre gyakrabban regionális és lokális szinten, a fenntarthatóság és a társadalmi befogadás szempontjait előtérbe helyezve keresik a megoldást.

SUMMARY

The author assumes that globalization and its regional and local impacts have an important role in nowadays' economics. Paradoxically, challenges arising from the unification of the world have made the necessity for regional and local answers stronger. The idea of an economy strengthening social inclusion and representing more solidarity increasingly appears in the concept of sustainable development. The transformation of the labour market calls for the revaluation of the notion of labour; it puts the issue of employment in another perspective. The solution for globally existing lack of employment is more and more frequently sought focusing on sustainability and social inclusion at regional and local levels.

1. BEVEZETÉS

A globalizáció esetében megkerülhetetlen a fejlődés és a növekedés paradoxonának feloldása. A fejlődés alatt sokan a gazdasági fejlődést, az alatt pedig gazdasági növekedést értenek, de valóban megegyezik a fejlődés a növekedéssel?! A közgazdászok általában a gazdasági növekedés tényezőit, azok együttes hatását vizsgálják.

2. A GLOBALIZÁCIÓ KÖRÜLI SZAKIRODALMI VITA

Bár egységesen elfogadott definíció nem létezik, ugyanakkor létezik egy metateória, amely kísérletet tesz a globalizáció értelmezésére több elmélet kontextusába helyezve (Cséfalvai, 2004). A metateória a regulációs elmélet elnevezést kapta, amely az 1970-es évek végén született Franciaországban. A regulációs elmélet szerint a fordizmusból a posztfordizmusba való átmenet a globalizáció folyamataként értelmezhető (Lipietz, 1997).

Az elmélet három tézisre épít:

- történetileg kialakult, viszonylag tartós és stabil gazdasági-társadalmi formációk váltják egymást bizonyos időszakonként,
- ezek a formációk két alrendszerre bonthatóak: az akkumulációs rezsimre (a gazdasági felhalmozás rendszerére) és a regulációs módra (a gazdaság társadalmi szabályozásának alrendszerére),
- a formációk jellegét és a regionálisan eltérő fejlődési utakat a fenti két alrendszer kölcsönös egymásra hatása határozza meg.

A regulációs elmélet következtetése szerint:

- a gazdasági-társadalmi fejlődés menete nem univerzális, az egész világra nem egységesen kiterjedt folyamat,
- regionálisan eltérő fejlődési utak jellemzik a globális fejlődést,
- a fordizmusból a posztfordizmusba való átmenet jellemzi az országok egy csoportját. (Cséfalvay, 2004)

Tehát valóban megegyezik a fejlődés a növekedéssel? Amartya Sen (2003) az egy főre jutó GDP nagyságát és a társadalmi jól-lét mutatói közötti összefüggést vizsgálta, arra jutott, hogy a GDP nem jó eszköze a fejlődés mérésének. A gazdasági növekedés a világ szinte összes országában a jövedelemkülönbségek növekedésével jár együtt, ennek okai között a globalizáció is szerepel. A fejlődés sen-i felfogásban nem egyezik meg a növekedéssel, ugyanis a fejlődés a felszabadulás a korlátozó szükségletek alól, szerinte nem lehet a fejlődést leegyszerűsíteni a gazdasági növekedésre. A legegyszerűbb meghatározás szerint a globalizáció az elmúlt két-három évtizedben számos nemzetállam növekedését idézte elő. A globalizáció gazdasági tényezői között négy kulcsfontosságú pontot tudunk azonosítani, melyeket az alábbiakban röviden jellemez.

2.1. A gazdaságok közötti kereskedelmi forgalom növekedése

Az 1980-as évek elején jelentős növekedés volt észlelhető a fejlett és fejlődő világ közötti kereskedelemben. A fejlődő világ nagy része gyorsan reagált a globalizációra, de az alacsony jövedelemgazdaságok ennek a gyors, változó világnak a külső szemlélői maradtak. A kereskedelmi forgalom terjeszkedése nem egyforma az egyes fejlődő országokban, régiókon belül vagy még a jövedelemosztályokon belül sem, egy meglehetősen egyenlőtlen bővülés alakult ki. (Bhorat-Lundall, 2004)

2.2. Technológiai változás

Az információs forradalom a cégeknek felkínálja a lehetőséget arra, hogy javuljon belső hatékonyságuk, növekedjen a termelékenységük és a földrajzi távolság áthidalható legyen vevő és eladó között. A technológia importja az országok növekedésének és fejlődésének egy szükséges, de nem elégséges feltétele. Kétségkívül a technológiák változása létfontosságú tényezője a növekedésnek és a fejlődő világ előretörésének. Számos fejlődő ország szerkezeti átalakulást tapasztalt a magángazdaságaikban, mely a szolgáltató ipar növekedését hozta magával. Az új technológiák biztosították ezen szektorok megerősödését, ám ez nagyfokú munkaleépítéssel is együtt járt. A technológiai változások fokozatosan kiváltják a munkaerő egy részét és ezzel párhuzamosan egy minőségi átértékelődés is elkezdődött a munkaerőt illetően. Az informatikai lehetőségek szélesebbkörű elterjedése is hozzájárult a munka fogalmának átértékelődéséhez.

2.3. A határokat átívelő pénzáramlások gyors növekedése és a működő-tőke áramlása

Az információs forradalom kétségkívül a külföldi befektetők és a multinacionális vállalatok aktivitását fokozta. Az 1990-es években az volt megfigyelhető, hogy a magántőke áramlások és a külföldi tőkebefektetések nagyobb növekedést mutattak, mint a kereskedelmi forgalom-változás. A tőke áramlása magával hozhatja a portfólió-befektetésekben kialakuló váratlan ingadozások miatti pénzügyi válságokat. Ez a külső finanszírozás elérhetőségében lévő ingadozás sok fejlődő országban pénzügyi válsághoz vezetett a globalizáció kialakulásának időszakában. (Példaként hozható fel a 1998. évi Kelet-ázsiai válság.) Kimutatható, hogy a pénzügyi krízisek a jelentős tőkeáramlások időszakát követik. (Lányi, 2001)

2.4. Szektorális változások

Az elmúlt két évtizedben strukturális átalakulás volt megfigyelhető: a feldolgozóipari termelés és létszám csökkent, ugyanakkor a szolgáltatások, pénzügyi tevékenység, építőipari termelés és létszám növekedett. Ezt az időszakot a gyors gazdasági növekedés és állásteremtés időszakaként jellemezhetjük. Viszont ez a fellendülés sokkal inkább kedvezett a magas, mint a közepes és alacsony jövedelmű csoportoknak. A globalizáció hatásának is betudhatjuk a foglalkoztatottak átrendeződését a szolgáltató, az ITC szektorokba. A szektorális átrendeződések eredményeképpen azt várták, hogy a szolgáltató szektor meg tudja oldani a munkanélküliség kérdését és munka lehetőséget biztosít, de ez nem valósult meg teljes mértékig. A szektorális változások eredményeképpen megváltozott a munkaerő mennyisége és minősége iránti igény is.

3. A GLOBALIZÁCIÓ MUNKAERŐ-PIACI EREDMÉNYEI

A globalizáció munkaerő-piaci hatásai összetettek és a kutatók is csak bizonyos szegmenseket vizsgálnak. Bhagwati (2005) szerint a globalizáció a termékpiacok volatilitását is növeli és a munkabiztonságot csökkenti. A munkaerőpiacok egyre növekvő felbolydulása nemcsak a bizonytalanságot és egyenlőtlenséget növeli a képzettségi kategóriákon belül, hanem a képzetlen munkások relatív munkabéreiének egészére is csökkenő hatással van. A globalizáció fő hatása a munkaerőpiacokra leginkább a munkaerő iránti kereslet rugalmasságának növekedésében és nem pedig a kereslet általános csökkenésében nyilvánul meg (Rodrik, 2001). A megváltozott gazdasági környezetből fakadó, a munkaerő keresletét befolyásoló tényezők közül az alábbiak hatottak a globális munkaerőpiacra az 1980-as években, amelyet már egyértelműen a globalizáció hatásának tekinthetünk:

- a gazdasági növekedés lassulása a fejlett tőkés országokban,
- a beruházások visszaesése,
- a kevés munkahelyteremtés,
- a reálbérek gyors növekedése,
- a nyersanyagárak emelkedése,
- a nemzetközi munkamegosztás szerepe.

A munkaerő kínálatát befolyásoló tényezők:

- a demográfiai tényező és az aktivitási ráta változása,
- fokozott női munkavállalási hajlandóság,
- a nemzetközi migráció erősödése.

3.1. A foglalkoztatás területi és szektorális átrendeződése

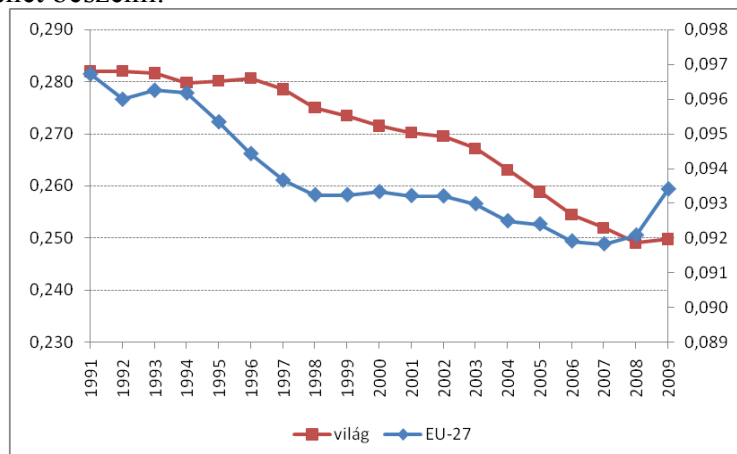
A globalizáció hatása a termelés-kihelyezéseknél is megjelenik, napjainkban egyre inkább tevékenység kihelyezésről vagy kiszervezésről kell beszélni (outsourcing vagy offshore outsourcing). A kihelyezés okaiként a tranzakciós költségek csökkentése, a bérkülönbségek, az olcsó munkaerő, adott esetben a szakemberhiány említhető meg. Ennek eredményeként a kihelyező országban a munkahelyek megszűnnek, amely a foglalkoztatás területi átrendeződéséhez vezet. Az outsourcing jövőbeli hatásairól Sennett azt vallja, hogy a hagyományos gazdasági intézményrendszer felbomlásának lehetünk a tanúi. Egy új gazdaságot képzel el, amelyben csúcstechnológia, globális pénzügyi és új típusú szolgáltató szektor jelenik meg. Sennett (2000) szerint a jövőbeli munkahelyek inkább egy vasútállomásra hasonlítanak és nem lakható falvakra, ahol csak rövid ideig tartózkodik az ember, aztán megy tovább. A népesség és a foglalkoztatottak nagyságának összehasonlítása a világ országaiban jól ábrázolja, hogy a foglalkoztatás nem tudja követni a népesség számának

növekedését (a népesség 1,7-szer gyorsabban nő, mint a foglalkoztatottak állománya). A területi egyenlőtlenségek mérésére használt mutatószámok széles skálája ismert a szakirodalomban, azt hogy melyik mutató alkalmazását választjuk, befolyásolja mind a vizsgálati kérdés, mind a rendelkezésre álló adathalmaz (Nemes Nagy, 2005).

A Hirschman-Herfindahl-féle koncentrációs index alkalmas a foglalkoztatottság területi koncentrációjának mérésére is.

$$K = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2 \quad (2)$$

Az x_i a természetes mértékegységben megadott területi jellemző az i . területegységben (Nemes Nagy, 2005). A Hirschman-Herfindahl-index eredményei a foglalkoztatottak területi koncentrációja alapján (1. ábra) hasonló eredményeket mutatnak, mint a Hoover-index alakulása. A koncentráció mértéke 30% alatti minden időszakban, de az Európai Unió esetében jelentősen alacsonyabb a foglalkoztatottság területi koncentrálódása, mint a világ országai esetében. A világ országainál 2008. évig egyenletesen csökkenő területi koncentrációról lehet beszélni a foglalkoztatottak számának alakulása alapján, míg az Európai Uniónál három szakaszra lehet bontani a Hirschman-Herfindahl-index alapján a vizsgálati időszakot. 1991-1994 között stagnáló, majd 1994-1997 között csökkenő, 1997-2003 között ismét stagnáló és 2003-2007 között kismértékben csökkenő, míg 2007-től növekvő területi koncentrációról lehet beszélni.

1. ábra: Hirschman-Herfindahl-index alakulása a foglalkoztatottak száma alapján 1991-2009 között (%)
 Forrás: Saját szerkesztés Worldbank adatok alapján

Megállapítható tehát a vizsgált területi egyenlőtlenségi mutatók tükrében, hogy 1991 és 2009 között a világ országaiban a foglalkoztatási különbségek mérséklődtek, míg az Európai Unió esetében 2007-től a különbségek újra felerősödtek, a munkaerő koncentrációja ekkortól kezdve nőtt meg, az ipari szektor erősen koncentrált.

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A globalizáció hatásaként a technológia fejlődése egyre inkább kiszorítja az élőmunkát a termelésből, ugyanakkor a tőkének szüksége van a munkaerőpiac rugalmasságára. Már Beveridge (1909) is felismerte azt, hogy a munkanélküliség nem küszöbölhető ki teljesen a gazdaságban, sőt szerinte a munkanélküliség minimális szintje (2-3%) szükséges. Szerinte enélkül a tartalék nélkül a munkaerőpiac nem lenne eléggé flexibilis – a munkanélküliek egy

csoporthát Marx „tartalékseregnek” nevezte. A munkanélküliség a tőkés termelés természetes velejárója, növekedése a globalizáció egyik jellemzője, szükséges velejárója, ugyanakkor a felgyorsult munkanélküli növekedés elsősorban a szakképzetlen munkások között jelenik meg. Gazdasági fellendülés idején a foglalkoztatás kisebb mértékben bővül, mint a kibocsátás, gazdasági visszaesés idején viszont gyorsabban csökken, mint a termelés. Beveridge (1909) következtetése szerint „a munkanélküliség az ipari verseny egyik ára...rosszabb dolog is történhet egy társadalommal, mint hogy munkanélküliség van. Ezért a gyakorlati tennivaló az, hogy csökkenteni kell ezeket a fájdalmakat.”

A munkanélküliség, mint tömeges társadalmi jelenség csak a kapitalizmus óta létezik. A modern munkanélküliségnek több típusa ismert, Bánfalvy (1989) szerint:

- Az abszolút munkanélküliségnél a munkaadók abszolút mennyiségét tekintve kevesebb állást kínálnak fel, mint ahányan munkát kívánnak vállalni.
- Strukturális munkanélküliségről akkor beszélünk, amikor az állást keresők munkahely iránti keresletének és a felkínált állásoknak a szerkezete eltérő.
- Súrlódásos (frikcionális) munkanélküliség azért alakul ki, mert a munkavállalók nem ugyanannál a szervezetnél dolgoznak életük végéig és amikor munkahelyet váltanak vagy keresnek, akkor átmenetileg munkanélkülivé válnak.

A globalizáció és egyéb munkaerő-piaci folyamatok révén mára a munkanélküliségi ráta a kelet-közép-európai társadalmakban már ténylegesen hatáskorú kezelést igényel. Rifkin (1995) szerint a munkaigény csökkenésének egyik fő oka a gépesítés és automatizáltság fokozódása. A gépek kiszorítják az élő munkaerőt, amely tömegével válik munkanélkülivé. Amikor a mezőgazdaság és az ipar vált automatizálttá, akkor a szolgáltató szektor fölszívta a feleslegessé vált munkaerőt, de napjainkban nincs negyedik szektor, amely az évtizedek múlva megjelenő hatalmas munkatömeget foglalkoztatni tudná. A globalizáció hatásaként megnőtt az igény a biztos foglalkoztatási formákra a bizonytalanul szemben, azt is mondhatnánk, hogy a tipikus foglalkoztatást felváltja az atipikus foglalkoztatás. Egyes országokban már az atipikus foglalkoztatás minősül tipikusnak.

5. IRODALOMJEGYZÉK

1. Beveridge, William H. (1909): *Unemployment: A problem of industry*, Longmans, Green and Co., p. 317
2. Bhagwati, Jagdish (2005): In defense of globalization, Oxford University Press, Oxford
3. Borat, Haroon – Lundall, Paul (2004): *Employment and labour market effects of globalization: Selected issues for policy management*, Employment Strategy Paper, no 3, 79 p.
4. Cséfalvay Zoltán (2004): *Globalizáció 2.0.: Esélyek és veszélyek*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 311 p.
5. Lányi Kamilla (2001): Vázlat a globalizációnak nevezett jelenségkör értelmezéséről, *Közgazdasági Szemle*, 48. évf., 6. szám, pp. 498-519.
6. Lipietz, Alain (1997): Die Welt des Postfordismus, *Zeitschrift Sozialismus*, vol. 7-8, 44 p.
7. Nemes Nagy József (2005): *Regionális elemzési módszerek*, Regionális Tudományi Tanulmányok 11, 284 p.
8. Rifkin, Jeremy (1995): *The end of work – The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*, Tarcher/Putnam, New York
9. Rodrik, D. (2011): A kereskedelem hatása a munkapiacokra és a munkavállalói viszonyokra, pp. 325-330. In: Scheiring – Boda: *Globalizáció és fejlődés* (szöveggyűjtemény)
10. Sen, Amartya (1975): Employment, institutions and technology: Some policy issues. *International Labour Review*, vol. 112. no. 1. pp. 45-73.
11. Sennett, Richard (2000): *Der flexible Mensch. Die Kultur des neuen Kapitalismus*, Berlin Verlag, Berlin, 224 p.

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”